

УДК 336.11(477)

Трусова Н.В.*докторант, доцент,**кандидат економічних наук**Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету***ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****DESTABILIZING PROCESSES IN THE SYSTEM OF PROVISION
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH FINANCIAL POTENTIAL****АНОТАЦІЯ**

Розглянуто основні проблемні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств під впливом дестабілізаційних процесів зовнішнього середовища. Визначено чинники зміни системи забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств при перерозподілі структури фінансування. Обґрунтовано, що характер забезпечення фінансовим потенціалом господарюючого суб'єкта стрімко змінює ситуацію в економіці, яка, безумовно, взаємозалежна із змінами фінансової системи держави та формуванням нових умов бюджетних відносин. Дерегулювання фінансово-кредитної системи держави призводить як до зміни напрямів руху фінансових потоків, так і до появи нових форм залучення джерел фінансових ресурсів підприємств. Наявність обґрунтованої фінансової стратегії для забезпечення вільного залучення фінансових ре-сурсів на користь сільськогосподарських підприємств, здатних їх ефективно використовувати, ґрунтується на тому, що саме потужний зв'язок об'єктивно обумовленого залучення джерел фінансових ресурсів на фінансовому ринку та розвитку стійкої моделі державної фінансової підтримки є моніторингом забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарства як найважливішого індикатора стійкого фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: фінансові ресурси, сфера обігу, фінансовий потенціал, сільськогосподарські підприємства, фінансова діяльність.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены основные проблемные аспекты функционирования сельскохозяйственных предприятий под воздействием дестабилизирующих процессов внешней среды. Определены факторы изменения системы обеспечения финансовым потенциалом сельскохозяйственных предприятий при перераспределении структуры финансирования. Обосновано, что характер обеспечения финансовым потенциалом хозяйствующего субъекта стремительно меняет ситуацию в экономике, которая, безусловно, взаимосвязана с изменением финансовой системе государства и формированием новых условий бюджетных отношений. Дерегулирование финансово-кредитной системы государства приводит как к изменению направлений движения финансовых потоков, так и к появлению новых форм привлечения источников финансовых ресурсов предприятий. Наличие обоснованной финансовой стратегии для обеспечения свободного привлечения финансовых ресурсов в пользу сельскохозяйственных предприятий, способных их эффективно использовать, основывается на том, что именно мощная связь объективно обусловленного привлечения источников финансовых ресурсов на финансовом рынке и развития устойчивой модели государственной финансовой поддержки является мониторингом обеспечения финансовым потенциалом сельского хозяйства как важнейшего индикатора устойчивого финансового состояния сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, сфера обращения, финансовый потенциал, сельскохозяйственные предприятия, финансовая деятельность.

ANNOTATION

The main problematic aspects of an agriculture enterprise functioning under destabilizing processes occurring in the eternal environment have been considered. We have defined the factors causing changes in the system of provision of agrarian enterprises with financial potential during rearrangement of financing structure. It has been grounded that the nature of provision of a business subject with financial potential rapidly changes the situation in economy which is indisputably interdependent with the changes in the state financial system and formation of new conditions for budget relations. Deregulation of state finance and credit system results in both shifts of financial flow directions and creation of new ways to attract financial resources of enterprises. A reasonable financial strategy, providing free attraction of financial resources for able to use them efficiently agricultural enterprises, is based on the fact that a powerful connection between objectively conditioned attraction of financial re-sources on financial markets and development of a stable model of state financial support is a monitoring of provision of farming with financial potential, the latter being the most significant indicator of financial stability of agricultural enterprises.

Key words: financial resources, sphere of circulation, financial potential, agricultural enterprises, financial activity.

Постановка проблеми. Функціонування сільськогосподарських підприємств – це господарський механізм, де розвиток галузей відбувається під впливом природних та організаційно-економічних факторів, а раціональна структура виробництва формується за умов виконання й дотримання економічних, екологічних, агрономічних і технологічних вимог. Крім того, сільськогосподарське виробництво випробує на собі вплив загальноекономічної ситуації, соціальних напруг, змін законодавчої системи й інші впливи, що є характерним для змін зовнішнього середовища. Функціонування сільськогосподарських підприємств в агресивному середовищі ринкової конкуренції, інфляції, недостатності фінансування, диспаритету цін, залежності від природно-кліматичних умов і впливу інших чинників дестабілізаційного процесу на їх фінансову активність, призводить до зростання ризику фінансової неспроможності, що хвилює не тільки власників підприємств, але й потенційних контрагентів.

Сільськогосподарські підприємства можуть ефективно функціонувати лише в умовах ринкових відносин, оскільки вони забезпечують свободу вибору напрямів і методів господарювання, прийняття самостійних рішень та

визначення певної фінансової стратегії, яка притаманна тому чи іншому виду діяльності сільськогосподарських підприємств. Проблема забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств на даний час є однією з найактуальніших і несе в собі не тільки економічну, а й соціальну складову, оскільки масові банкрутства підприємств призводять до втрати робочих місць сільським населенням, які вимушені шукати роботу у тому числі й за межами країни. Тому для сільськогосподарських підприємств поняття «фінансовий потенціал» певною мірою може ототожнюватися з стійким фінансовим станом їх функціонування та недопущення банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені механізму забезпечення фінансовим потенціалом на державному, регіональному та мікрорівнях, останнім часом все частіше зустрічаються у наукових розробках вітчизняних та закордонних вчених-економістів. Серед науковців, які займаються теоретичними, методологічними та прикладними аспектами забезпечення фінансовим потенціалом, можна виділити В.Г. Боронос, В.В. Россоху, М.М. Єрмопенко, Н.Т. Давтян, М.Я. Дем'яненко, К.В. Іоненко, А.В. Гукову, І.Д. Анікіну та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на пошук науковий інтерес до поглибленого розгляду питань впливу дестабілізаційних процесів на часові інтервали трендів короткострокових і довгострокових джерел фінансування в системі забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств, що обумовлює специфічні механізми загострення потреби фінансових ресурсів аграрної галузі, висвітлення аспектів процесу прояву зміни саме фінансово-кредитної системи залишається недостатньо розглянутими. Це вимагає розробки деякого консенсусу між напрямками розвитку системи забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств та зовнішнім середовищем, а саме: стабілізації фінансово-кредитної системи, яка вирішує проблему фінансового забезпечення сільського господарства; розширення економічних дій сільськогосподарських підприємств, зняття обмежень на фінансову діяльність; реструктуризації виробництва.

Постановка завдання. Необхідність ґрунтовнішого дослідження практичних питань функціонування сільськогосподарських підприємств при формуванні безпечної їх фінансової діяльності стали визначальними при обґрунтуванні цілей та структури статті, мета якої – визначення елементів механізму забезпечення фінансовим потенціалом в умовах нестабільності зовнішнього середовища, створення сприятливих передумов розвитку фінансово-кредитної системи в умовах фінансових загроз та викликів сучасної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в сільському господарстві України склала-

ся ситуація, що потребує постійного збільшення фінансових ресурсів, а можливості задоволення таких потреб поступово зменшуються. Причиною несприятливого стану фінансової активності сільськогосподарських підприємств можна вважати нехтування фінансовими чинниками зовнішнього середовища. Крім того, недостатній рівень стійкості фінансового стану спричиняє неспроможність суб'єктів аграрного ринку мінімізувати свої фінансові зобов'язання, що відповідно призводять до їх неспроможності і банкрутства [5].

Зауважимо, що сільське господарство, за своєю внутрішньою структурою, потребує значних фінансових ресурсів для модернізації застарілих основних фондів, фінансування розбудови інфраструктури, реалізації енергозберігаючих проектів та втілення майбутніх структурних реформ, тому воно не може функціонувати без фінансової підтримки з боку банків або держави. Якщо банки не в змозі надавати більш-менш задовільні кредити, а держава не зможе хоча б частково покривати відсотки за кредитами, що здійснювалося в останні роки, то більшість аграріїв практично не зможе виконувати в повному обсязі виробничий процес, що спровокує погіршення їхньої фінансової активності [6, с. 132].

Щодо фінансово-інвестиційної діяльності, то в умовах дестабілізаційних процесів фінансової системи країни та реального зменшення вільних фінансових ресурсів, можливо припустити, що поки не пройде пік економічної кризи, суттєво неможливо розраховувати на значне фінансування діяльності в аграрному виробництві. Водночас необхідно вказати, що фінансування сільського господарства залежить не стільки від наявності або відсутності коштів у держави чи банківських структур. Фактично основна частина фінансових ресурсів в аграрне виробництво здійснювалася за рахунок власних коштів сільськогосподарських підприємств та інвесторів, які зацікавлені у розвитку сільського господарства країни. Тому можливо прогнозувати, що, незважаючи на гостру нестачу в економіці України вільних фінансових ресурсів для фінансування інвестиційної діяльності в аграрному комплексі, такі кошти можуть з'явитися. Особливо це стосується крупних агрохолдингів, що пов'язані у своїй діяльності з фінансово-промисловими групами або промислово-торгівельними компаніями, які зацікавлені у розвитку вітчизняного аграрного виробництва [1, с. 244; 4, с. 135].

Слід зазначити, що однією із визначених тенденцій зміни системи забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств є необхідність перерозподілу структури фінансування. ґрунтовність такого твердження базується на тому, що дерегулювання фінансово-кредитної системи держави, призводить як до зміни напрямів руху фінансових потоків, так і до появи нових форм залучення фінансових ресурсів підприємств.

Викликає багато запитань послідовність забезпечення стабільного рівня фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств, який у певні часові інтервали помітно змінюється. Так, втрати від зниження доходів в більшості сільськогосподарських підприємств на початку та у середині 90-х років ХХ століття стали забезпечуватися головним чином за рахунок переорієнтації основної діяльності на зовнішні ринки збуту й операції з валютою, активним виходом на фінансові ринки, перерозподілом частини фінансових розрахунків через посередницькі структури. Саме комерційні банки є ключовими фінансовими посередниками для сільського господарства України. Але комерційні банки неохоче надають кредити сільськогосподарським підприємствам, тому що не можуть правильно оцінити ризики через недостатнє розуміння сільськогосподарського виробництва. Банки кредитують переважно великі вертикально інтегровані агрохолдинги. Невеликі фермерські господарства та сільські домогосподарства практично не представлені в кредитних портфелях банків.

Кредитні спілки відіграють незначну роль у кредитуванні сільськогосподарських підприємств, хоча частка кредитів селянським та фермерським господарствам у кредитному портфелі кредитних спілок у 2009–2012 рр. мала позитивну тенденцію і зросла з 3,0% у 2009 р. до 7,8% – у 2012 р. За період фінансової кризи кредитні спілки постраждали більше, ніж банківський сектор, оскільки вони не отримали ніякої підтримки з боку Національного банку України або уряду. Розгляд можливості створення системи рефінансування кредитних спілок на базі комерційних банків, зокрема Фонду гарантування вкладів вкладників кредитних спілок, який дозволив би отримувати цільові кредити від Нацбанку і далі видавати їх кредитним спілкам для подолання проблеми ліквідності малих сільськогосподарських підприємств, взагалі не створено. Таким чином, можна констатувати, що ефективність фінансового посередництва у сільському господарстві залишається низькою.

На основі використання критеріїв «ефективність розподілу кредитних ресурсів» та «рівень процентних ставок за сільськогосподарськими

Таблиця 1

Динаміка кредитного забезпечення підприємств АПК України та надання фінансової підтримки, млн. грн*

Показники	Рік					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Отримано кредитів підприємствами АПК – всього	2090	10400	16545	14143	13527	16200
з них: короткострокових	1900	6240	10913	8443	9611	9887
довгострокових	190	4160	5632	5700	3916	6313
Отримано пільгових кредитів – всього	818	7647	12012	10168	9825	-
з них: короткострокових	818	4835	8512	7850	6588	-
довгострокових	-	2812	3500	2318	3237	-
Перераховано із бюджету на часткову компенсацію кредитних ставок	50	416	621	626	1265	-
Використано бюджетних коштів на часткову компенсацію кредитних ставок	47	378	621	620	378	-
в т.ч.: сільськогосподарським підприємствам	-	378	354	528	237	-
Залучено пільгових кредитів на 1 грн компенсації кредитних ставок, грн	16,4	18,4	19,3	16,2	2,6	-
Отримано кредитів сільськогосподарськими підприємствами	455	6279	6987	5287	7479	7638
Питома вага кредитів, отриманих сільськогосподарськими підприємствами у загальному обсязі, %	21,8	60,4	42,2	37,4	55,3	47,1
Кількість прокредитованих підприємств пільговими кредитами – всього	4187	10870	5585	3797	2603	-
в т.ч.: сільськогосподарським підприємствам	3853	10281	4162	3398	2407	-
Питома вага сільськогосподарських підприємств у загальній кількості прокредитованих підприємств	92,0	94,6	74,5	89,5	92,5	-
Середні відсоткові ставки банків за користування кредитами	17,0	18,0	21,0	23,0	26,0	30,0
Облікова ставка НБУ	6,6	9,5	6,7	6,4	7,2	6,5
Рівень повернення кредитів сільськогосподарськими підприємствами, %	92	72	87	89	76	74

* Джерело: Складено за даними Національного банку України

кредитами» визначено, що регіони України з аналогічними природно-економічними характеристиками мають неоднаковий доступ до кредитних ресурсів і рівень процентних ставок. У 2008–2013 рр. процентні ставки за сільськогосподарськими кредитами були вищими ніж у середньому по Україні і мали значну волатильність. До того ж рівень операційної рентабельності сільського господарства не завжди покривав рівень процентної ставки з урахуванням компенсації.

Одна із особливостей сільськогосподарського виробництва – нерівномірність і розбіжність надходжень від реалізації продукції та здійснення витрат на її виробництво протягом окремих часових періодів виробничого циклу.

Для зменшення розриву між вартістю кредитних ресурсів і спроможністю сільськогосподарських підприємств розрахуватися за них в Україні реалізується програма компенсації сільськогосподарським підприємствам частини вартості відсоткових ставок комерційних банків. Її фінансування здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Виконання цієї програми забезпечило позитивні результати у кредитному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників лише до 2013 р. (табл. 1, рис. 1). Аналіз даних моніторингу кредитного забезпечення підприємств АПК України показує, що за 2000–2012 рр. обсяг кредитування сільськогосподарських підприємств збільшився у 16,8 рази. На жаль, за цей період кількість прокредитованих сільськогосподарських підприємств пільговими кредитами скоротилась на 37,5%, при цьому питома їх вага у загальній кількості прокредитованих підприємств дорівнює 92%, що відповідає рівню 2000 р.

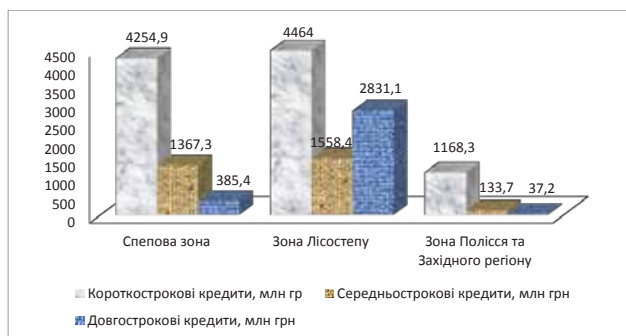

Рис. 1. Обсяг залучених фінансових ресурсів підприємствами АПК в агрокліматичних зонах України за 2013 рр., млн грн

Джерело: Побудовано за даними НБУ

В аналізованому періоді питома вага довгострокових кредитів у загальному їх обсязі в 2013 р. становила 39%, тоді як в 2000 р. – лише 9%. Середня вартість кредитів за цей період збільшилась у 7,8 рази, а з врахуванням компенсації до 2013 р. – більш як в 12 разів. У загальному обсязі кредитування у 2012 р. пільгові кредити становили 72,6%, а в складі довгострокових – 82,7%.

Проведений аналіз свідчить про доцільність продовження цих заходів і надалі. Однак більшість спеціалістів усвідомлюють, що одна така програма компенсацій сільськогосподарським підприємствам частини вартості відсоткових ставок комерційних банків не в змозі розв'язати проблему кредитного забезпечення галузі.

Очевидно, що за таких умов кредитні ресурси комерційних банків, як джерелом забезпечення фінансового потенціалу, при 26-30-відсотковій ставці не дозволяють більшості сільськогосподарських підприємств бути прибутковими і користуватися банківськими кредитами. Тому цілком обґрунтованим є обслуговування сільськогосподарських підприємств за участю держави, приватних підприємств та кредитних спілок у сільських територіях.

Основні показники зовнішнього середовища (темп інфляції, приріст національного багатства і рівновагу платіжного балансу) при зміні системи забезпечення фінансовим потенціалом сільськогосподарських підприємств дають підстави для певних узагальнень щодо державних методів втручання, особливо в кризовий період, що тяжіють до основних заходів: стимулювання попиту, регулювання сукупної пропозиції та контролю за обсягом зовнішніх джерел запозичень. Зокрема, зовнішні ринки запозичень відіграють важливу роль для розвитку сільського господарства і економіки в цілому. Закордонний фондовий ринок у діяльності сільськогосподарських підприємств та економіки України ілюструє порівняння обсягів залучених фінансових ресурсів від розміщення акцій та єврооблігацій з обсягами довгострокових пільгових кредитів, які надавали вітчизняні банки у національній валюті з 2007 по 2012 роки із застосуванням механізму компенсації процентних ставок державою (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка обсягу залучення фінансових ресурсів вітчизняними агрохолдінгами на зарубіжному фондовому ринку та обсягу довгострокових пільгових кредитів за 2007–2013 рр., млн. грн

**Джерело: Побудовано за даними зарубіжних фондових бірж та Мінагрополітики України*

Україна значно поступається іншим країнам світу за рівнем державного інвестування у розвиток сільського господарства. При цьому ко-

шти, які виділяються, спрямовуються в основному на кількісне збільшення продукції, не враховуючи при цьому якісні показники інтенсифікації виробництва.

У сільському господарстві формується близько 17% ВВП, він є одним з основних бюджетоутворюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. Сучасний вплив держави на розвиток сільського господарства України, з одного боку, є доволі значним, а з іншого – недостатньо ефективним. Аграрна політика впродовж трансформаційного періоду характеризувалася здебільшого переважанням тактичних, а не стратегічних цілей і програм, а регуляторна діяльність держави не мала системного і послідовного характеру.

Процес фінансування сільського господарства України з коштів державного бюджету впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю розподілу. Варто у цьому контексті звернути увагу на Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 р., у додатку до якої зазначено показники надання державної фінансової підтримки для забезпечення розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку. Цим документом передбачено виділення коштів на зазначені вище цілі впродовж 2008–2015 рр. в обсязі понад 180 млрд грн. Якщо врахувати, що за сім років виконання програми цей обсяг становить всього 117,2 млрд грн, то очевидно явне недофінансування аграрного сектора України [3].

Крім того, за цих умов уся сума бюджетного фінансування нівелюється за рахунок диспаритету цін. За розрахунками М.Я. Дем'яненка та Ф.В. Іваніної, для розширеного відтворення та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції обсяги фінансової підтримки сільського господарства мають щороку зростати на 20 млрд грн (10 млрд грн для досягнення паритетності у міжгалузевому товарообміні + 10 млрд грн для створення умов забезпечення прибутковості галузі та формування власних фінансових ресурсів, здатних здійснювати розширене відтворення) [2, с. 8]. Враховуючи те, що міжгалузеві диспропорції стали причиною переливання прибутку із сільського господарства у посередницькі структури, то державна фінансова підтримка повинна здійснюватися таким чином, щоб джерела фінансування могли надходити безпосередньо до сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Важливим залишається пошук альтернативних фінансових ресурсів для розвитку сільськогосподарських підприємств, адже кращих результатів досягають ті, хто зуміють мобілізувати необхідні ресурси та отримати дивіденди від ефективного їх використання.

Важливими джерелами фінансування сільського господарства провідних країн світу є довгострокові кредити банків, емісія облигацій, цільовий державний кредит, лізинг та ін. Проте, враховуючи скрутну економічну ситуацію в країні під впливом фінансових ризиків, кредити не є ефективним джерелом фінансування процесу відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. Причина цьому – високі процентні ставки (26-30%) та низька кредитоспроможність господарств.

Необхідною умовою, на нашу думку, для залучення додаткових кредитних коштів в сільськогосподарські підприємства є створення ринку землі. Це дасть змогу збільшити фінансовий потенціал підприємств, зробити його більш привабливим для вкладання фінансових коштів. Проте для запровадження ринку землі необхідно підготувати відповідну законодавчу базу та інфраструктуру аграрного ринку.

Невизначеність зовнішнього середовища, в якому функціонують сільськогосподарські підприємства, вимагає від останніх необхідності врахування ризиків у фінансовій діяльності, результативність якої значною мірою залежить від розробки підприємствами ефективних заходів забезпечення фінансовим потенціалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк П.Ю. Інтегровані підприємницькі структури: перспективи розвитку Україні. – Львів : Логос, 2003. – 564 с.
2. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іваніна / Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3-50.
4. Дорошенко Т.В. Формування оптимальної структури інвестиційних ресурсів на підприємстві / Т.В. Дорошенко // Фінанси України. – 2012. – № 9(82). – С. 134-137.
5. Кандул С. Фінансова криза та сільське господарство України: вплив та протидія / Кандул С. [Електронний ресурс] // Серія консультативних робіт AgPP No. 27 / Німецько-Український Аграрний Діалог / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2009. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/Agriculture_dialogue/2009/AgPP_27_Ukr.pdf.
6. Кобута І.В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СOT / І.В. Кобута // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 132-136.
7. Місячний макроекономічний огляд / Міністерство економіки України. Департамент макроекономіки. – 2014. – № 7(44). – С. 1-7.
8. Тарасенко І.В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи / І.В. Тарасенко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1(3). – Т. 1. – С. 343-357.